

ПОСЕБИВНИ ПЕРФЕКТАТ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (С ОСВРТОМ НА ДРУГЕ СЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ)¹

1. Увод

Према *Словенски спреченивога српскога језика: брпска реченица* (Папер и др. 2005: 693), српски језик повије тив. посебиви перфекта (далје у раду ПП). У начелу, ова конструкција састоји се од четири компоненте: 1. граматичког субјекта у номинативу, 2. глагола *имати* у личном облику, у функцији семинкопулативног (према: Папер и др. 2005), 3. глаголеског предеса триног, односно прошлог пасивног партиципа (далје у тексту ППП) и 4. граматичког објекта у акузативу (или пак без њега).

Колико нам је познато, у србистници се ова конструкција не описује ни у традиционалним дескриптивним граматикама, нити се бележи у речницима, осим у горепоменутој *Словенски*. Стога нам остаје непознат граматички статус ПП-а у глаголеском систему српског језика. Другим речима, није јасно у којој мери је ПП прошао кроз процес граматикализације у српском. Осим тога, у ареалним и типолошким истраживањима ПП се каткад помиње (Мишека-Томić 2006: 361; Heine, Kuteva 2006: 161; Drinka 2011: 526), али се у већини таквих радова не указује на то какво место заузима и одакле води порекло ова конструкција.

Узимајући ове чињенице у обзир, у овом веома раду најпре спровести анализу и утврдити карактеристике српског облика ПП-а. Стога се у првој целини разматра питање терминологског одређења, а посебним освртом на

---

¹ Рад је први пут објављен на српском језику под насловом *Нешто ново кајомама о ивог. востановом перфектуу у српском језику*; у: *Нацј језик*, 37(2006): 43–51. У овој верзији, међутим, квинте су оисервације које одговарају најновијим налазима у лингвистики.

граматичко значenje rezultativnosti i njene realizacije u glosolskom sistemu srpskog jezika. Druga celina će biti posvećena analizi morfoloških i sintaktičkih odlika PPP-a. U to, PPP u srpskom jeziku ćemo analizirati u poređenju sa makedonskim koji ima visoko gramatikalizovan PPP. U trećoj se celini analiziraju semantičke osobenosti PPP-a, a u četvrtoj se u sažetom vidu ukazuje na mesto ove konstrukcije u arealno-tipološkom pogledu.

2. Rezultativno značenje PPP-a

2.1. PPP konstrukcija i perfekt (gлагол *jesam* + glosolски придев радн на -a-)

Термин перфекат употребљава се за оне различитих појава и различитих значења, зависно од лингвистичке традиције, тако да се понекад јавља нејасноћа о ком значењу се ради кад се употребљава поменути термин. Међутим, како каже Маслов (1988: 64), као опште одређење могло би се рећи да перфекат укључује два темпорална плана: план претходне радње и план њене последице, премада се његова веза са резултативним значењем не може занемарити.²

Дакле, ако се изглашава последица радње, значење перфекта ће изражавати увек стање (или стативну релацију) које је изазвано претходном радњом (Маслов 1988: 64). То је, према Маслову, стативни перфекат, који се с правом још зове и резултатив. Насупрот томе, ако се изглашава план претходне радње, онда сама радња одиграва централну улогу тако што чини нову ситуацију која је релевантна за настанак какве последице. Овако он одређује акционални перфекат.

Историјски гледано, у прасловенском језику перифрастична форма сачињена од глагола *бѣи* + гласолски придев радн на -a- имала је, највероватније, значење акционалног перфекта, што је позорио и Лунт (Lunt 2001: 113) на материјалу старословенског језика. Према Маслову (1981: 253), исто значење има идентична форма, на пример, у савременом бугарском језику као главно значење ове гласолске форме (в. Ничолова 2008: 294). Што се тиче српског језика, не постоји једно општеприхваћено мишљење. На пример, Беллић (2000: 294) овако говори о перфекту (*бѣи* + гласолски придев радн на -a-): „Кад речемо *доцна је сѣдран*, ми утврђујемо у садашњости везу субјекта са извршеном радњом у прошлости; то значи да је глагол *jesam* сачувао, у извесној мери, своје презентско значење, да се њиме обележава веза у са-

² Види такође код Комрија (Comrie 1976: 54) и Ејџи и др. (Bybee et al. 1994: 63).

данosti izvršene radnje u prošlosti sa subjektom (subjekt). Ovo je pravo značenje našeg „potpunog“ perfekta; i nije se obелеžava radnja u prošlosti prema momentu saopštavanja o njoj koji je u sadašnjosti. To je pravi, izdikačivani perfekat, neka vrsta perfekta-prezenta.² Sa druge strane, na primer, za Fridmana (Friedman 1977: 56) ova perifrastična konstrukcija ne funkcioniše kao čisti perfekat, već je nedvosmisleno postao nemarizirano glagolsko vreme za označavanje prošlosti. Ovdje ne možemo ući u detaljnu diskusiju i pokazati koje je mišljenje uverljivije, ali uzimaјући u obzir činjenicu da se u srpskom jeziku, barem u његоvoj savremenoj standardnoj formi, sve manje upotrebljavaju aorist i imperfekat, perfekat se faktički pretvara u preterit, odnosno ovište prošlo vreme čije glavno gramatičko značenje nije rezultatino. Ipak, poslednji stav ne isključuje mogućnost da ova forma izražava i rezultatino značenje. његова rezultatina nijansa u značenju ne proistичe direktno od ovog oblika, već od aspektskog značenja perfektivnog glagola, što zavisi i od konteksta. Bez obzira na ovo, u ovom radu se nadalje, zbog jasnoće stvari, koristi samo termin perfekat za ovu perifrastičnu formu.

Nasuprot tome, ovo što nekadaje PPP jeste rezultat ili stanje nastalo izvršenjem pretходne radnje, što odgovara stativnom perfektu, odnosno rezultatino prema gorenavеденом terminu J. Maslova. Time se PPP razlikuje od perfekta, koji semantički upućuje na samu radnju, pri čemu postojanje rezultata te radnje u sadašnjosti predstavlja više nego implikaciju, naročito u savremenom srpskom jeziku. Uпоредно naredne primere:

- (1) Јуче сам написао све.
- (2) *Јуче имам написао све.
- (3) Од јуче имам написано све.

Пример (1) описује радњу у прошлости, те је стога могуће користити прилошке одредбе које означавају прошлост (у овом случају, прилог *јуче*), а постојане последње у садашњости је имплицирано. За разлику од примера (1), PPP описује само актуелно стање садашње последње pretходне радње; постојане свршене радње у прошлости остаје на нивоу импликације.³ Стога, као што показује пример (2), прилози који означавају прошлост не могу се појавити уз PPP, у којем је глагол *имам* у садашњем времену. Пример (3),

² Према Недајлићу (2001: 928), rezultatinoost се може описати као глаголски облик или значење или више правилан изведени облик из терминативних глагола који изражавају стање које имплицира pretходни događaj (радњу или процес) из које је проистекло.

međutim, ukazuje na to da je moguće konstruirati rečenice koje jasno pokazuju da u vremenu govorenja postoji posledica kakve sprovedene radnje, umesto u prošlosti kao takvoj. U tom smislu, zanimljivo je poreђење primera (4) i (5).

(4) Брио сам све припремила за славу.

(5) *Брио имам све припремљено за славу.

У примеру (4) са перфектом, исказана је прошла радња (*припремила сам*), те глагол може слободно да се комбинује са прилогом за начин (*брио*). Насупрот томе, пример (5) исказује садашње стање чије време, а не саму радњу, означава глагол *имам* и личној форми (*имам*). Постојање какве радње у прошлости изражава се глаголоским придевом тршвом.⁴ Из истог razloga, одговор на питање *Шта радња?* или *Шта се радило?* који би гласно *Имам све припремљено за славу* свакако не би имао смела.

2.2. ПП и перифрастични пасив (глагол *бићи* + глаголски придев трши на *-н-* или *-и-*)

Узмемо ли у обзир саставне елементе ПП-а, морамо размотрати његов однос према пасиву, пошто се ова конструкција, како негде Неаченко (Забелко 1976: 333) на материјалу словачког језика, може сматрати резултатом укривања двеју реченица, односно пасивне реченице и реченице са глаголом *имати*, где граматичан субјекат глагола *имати* изражава учесника догађаја или ситуације означене глаголским придевом тршвом.

У српском, као и у већини других словенских језика, пасивна конструкција може имати два значења: пасив за означавање процеса и пасив за изражавање стања (в. Неаченко 1960: 367). Упоредимо наредне примере:

(6) Школа је играћена 1976. године.

(7) Школа је играћена од цигала.

Пример (6) означава пасивну радњу у прошлости чији резултат се подразумева у моменту говорења (в. Comrie 1976: 54). Дакле, иако се ретко јавља агенс у оваквој конструкцији, у примеру (6) може се додати фраза која озна-

⁴ Стативно значење ПП-а у потпуности се подудара са семантиком глагола *имати*. Иако је *имати* транзитиван глагол, он не изражава транзитивност у смислу преноса енергије. Како примећује Д. Горган-Премк (1971: 72), основна семантичка карактеристика синтагме са глаголом *имати* јесте неваријабилност и немобилност; он је типично статичан, лишен продуктивног покрета или промене на објекту. Дакле, није никакво чудо што глагол *имати* нема своју пасивну форму попут *имано.

čava agente (*od + imenska fraza u genitivu*). Za razliku od toga, primer (7) iskazuje stativnu situaciju u sadašnjosti. Kako ističe Tavašić (2005: 73; 2014: 112), pasivna konstrukcija koja izvodi svoje pasivno značenje od glagola *biti* i glagolskog pridjeva *trijeg* nema značenje sadašnjeg vremena. Osim toga, moramo imati na umu da se ovdje ne može pojaviti agente, pošto je rezultatna u pravom smislu reči neutralna u pogledu dijetetskih odnosa (Nedjalkov, Jakovčev 1983: 17; Siewierska 1984: 139).

Kao što je rečeno, PPP izražava stanje, ne radnju. Zbog čega se, međutim, PPP ne pericentira kao radnja u prošlosti, kao u primeru (6)? Treba napomenuti da predložna fraza (*od + imenska fraza u genitivu*), koja iskazuje agente pasivne konstrukcije, ne može da se uključi u PPP. Usporedimo primere (8)–(11):

- (8) Imam otkucano 100 strana.
- (9) *Imam otkucano 100 strana od prijatelja.
- (10) Imam 100 strana(,) otkucanih od prijatelja.
- (11) Imam 100 strana koje su otkucane od prijatelja.

Kao što se vidi u primeru (9), PPP ne može da veže frazu koja označava agente. Treba primetiti i to da je rečeniца u primeru (10) fragmentarna u sintaktičkom pogledu. Drugim rečima, ona objedinjuje nivo posesivno značenje prvog dela (*imam 100 strana*) sa pasivnim značenjem druge polovine (*otkucanih od prijatelja*). Semantički je, takorekći, identična primeru (11).

Ova analiza jasno pokazuje da PPP nema veze sa procesualnim pasivom, koji izražava proces poput primera (6), već sa pasivom kojim se iskazuje stativna situacija. Ovo važi i za glagol *imati*, koji ne iskazuje razmenu snage već samo odnos.

3. Gramatička obeležja PPP-a

Kako je rečeno na početku ovog rada, Pinper (Pinper i dr. 2005: 693) ukazuje na postojanje posesivnog perfekta i daje primere na srpskom. Sa druge strane, H. Grickat (Grickat 1981: 68) tvrdila je da posesivni perfekat ne postoji u srpskom jeziku. Koji su suštinski razlozi za njihove oprečne stavove? Ovdje se radi uglavnom o stepenu gramatikaliziranosti date konstrukcije. Na primer, zapadnosarpski jezici, poput nemačkog, francuskog i engleskog, poseduju perifrastičnu formu ove vrste kao morfološku

kategoriју, што означава да је већ парадigmatizovana и да се сасвим регуларно појављује, и то с високом фреквенцијом. Све ово сведочи да је ПП у поменутиим језицима високо граматикализован.

Што се тиче српског језика, ПП највероватније не припада чисто морфолошкој категорији, а више се представља као морфосинтактичка форма⁶ за чију деривацију постоји доста ограничења на нивоу граматике и семантике, што означава ниску граматикализованост дате конструкције.⁷ У том смислу, не може се рећи да ПП постоји у српском, што се подудара са ставовиштем И. Грацићат. Сем тога, као што покутају досадашна достигнућа лингвистичке типологије, ПП обично еволуира од резултатива кроз неколико фаза попут антериора, перфекта до претерита (Маслов 1988: 73; Вујес и др. 1994; Heine, Kuteva 2006). Дакле, претпоставља се да је степен граматикализованости ове конструкције у српском језику веома нисак. Имајући све то на уму, испитаћемо морфолошка и синтаксичка обележја ПП-а.

3.1. Морфолошка обележја

Како бисмо стекли бољи увид у морфолошка обележја ПП-а у српском језику, овде ћемо га упоредити са ПП-ом у македонском који карактерише високо граматикализован ПП, што значи да је реч о чистој морфолошкој категорији која функционисае као акционални перфекат с резултативном оријентацијом.⁸

⁶ Фридман (Friedman 1976: 97) пореди примере на српском и бугарском типу *Он има вољених најбољих ученика* и *Той има две млади илорени* 'утирао је две млади', и третира их као да су на пола пута између правог перфекта и придјевске конструкције. Николова (2008: 276) такође истиче чињеницу да у бугарском ПП није граматикализован.

⁷ Вредно је поменути начин описа ове категорије у другим словенским језицима. Паулини (Pauliny 1949) назива ПП типа *мам две снаге*, *мам родољуби* стативним перфектом и сврстава га у глаголску парадигму. У лужичкосрпском језику Фаска (Faska 2003: 97-98) на исти начин укључује примере попут *мам гласове*, *ло мам казале* у глаголску морфолошку категорију. У словенски, међутим, у словачком и лужичко-српском, као и у српском уосталом, ПП није потпуно граматикализован, тако да је проблематичан његов третман као чисте морфолошке категорије.

⁸ Овде се употребљује ситуација у стандардном македонском језику. За даљу анализу македонског ПП-а видети: Friedman 2014. Погледамо ли ситуацију међу дијалектима, можемо рећи да југозападни дијалекти имају виши степен граматикализације структуре ПП-а него стандардни македонски и тамо се искључиво употребљава ПП као форма прошлог времена. Према Конеском (1965: 171), у стандардном македонском не могу се градити облици ПП-а од глагола *бићи* и *имаћи*, док се у средњо-западним дијалектима, на чијој је основици он настао, могу наћи примери попут *имам бидено* 'био сам', *имам илано* 'имао сам'.

3.1.1. Глаголски вид

У ПП-у у српском језику, ППП мора бити формиран од перфективног глагола без изјекта. Упоредимо (12) са перфективним глаголом и (13) са имперфективним глаголом.

(12) *Имам све исписано^{perf} из граматике.*

(13) **Имам све исписано^{imperf} из граматике.*

У македонском пак ППП може да се изведе било од перфективног било од имперфективног глагола, иако не могу сви глаголи бити у облику ППП-а. Према Тополињској (1995: 210), у случајевима када се употребљава имперфективни глагол, завршетак радње може се подразумевати.⁸ У примерима (14) и (15) глаголи су имперфективни, а затим су дата два примера перфективних глагола (16) и (17).

(14) *Ја имам читано^{imperf} књигата.*

'Читао сам књигу.'

(15) *Го имам гледано^{imperf} овој филм.*

'Гледао сам овој филм.'

(16) *Ја имам прочитано^{perf} књигата.*

'Прочитао сам књигу.'

(17) *Го имам видео^{perf} овој филм.*

'Видео сам овој филм.'

3.1.2. Прелазност глагола

У ПП-у у српском, ППП се може извести само од прелазних глагола. Уколико је глагол непрелазан (18), укључујући рефлексивни глагол (19), који управља неакузативном догубом (20), деривација ППП-а је блокирана.

(18) **Имам изкупио (од глагола изкупити)*

(19) **Имам крађено у Београд (од глагола крађити се)*

(20) **Имам му помогнуто (од глагола помоћи)*

⁸ Зупина Тополињска ми је указала на пример следећег дијалога у приватној писмени:

А: Имаш убав цол? 'Имам лепи шол'

Б: Сама до имам дотрпено (имперф.)? 'Сама сам га плела'

Треба приметити да ППП није перфективан оиде. Она такође истиче да наредне реченице нису сасвим прихватљиве: *Ја имам читано књигата, но не ја дотрпено* 'Читала сам књигу, али нисам завршила', или *Го имам гледано овој филм, но не до дотрпено до крај* 'Гледао сам овој филм али га нисам до краја одгледао'.

У случају македонског, за разлику од српског, могуће су све три наредне структуре које одговарају примерима (18), (19) и (20). Размотримо примере (21), (22) и (23):

- (21) *Имам дојдено. (од глагола дојде 'доћи')*
'Дошао сам.'
- (22) *Чланак се има ративно од покани заменик. (од глагола ративје се 'рати-
вати се')*
'Чланак се ративо од поканих заменица.'
- (23) *Ративмет ви има помогато во кариера. (од глагола помогне 'помоћи')*
'Ративмет вам је помогао у каријери.'

3.1.3. (Семн)копулативни глагол *има* и његови облици

У српском језику, међу парадигмама глагола *има* и његових најчешћих облици у употреби јесу прошло (24), садашње (25) и будуће време (26).

- (23) *Имао сам све написано већ јуче. (прошло време)*
- (24) *До сада имам све написано. (садашње време)*
- (25) *Догодине ћу имати све написано. (будуће време)*

Друге временске форме глагола, попут аориста (*Имао тио написано*), имперфекта (*Имаше тио написано*), или садашњег партиципа (*Имајући тио написано*) и глаголског прилога прошлог (*Имаоучи тио написано*), јесу могуће у теорији, иако се оне првобитно уопште не користе.⁹

С друге стране, македонски има још сложенији морфолошки систем глагола него српски, што теоријски проширује могућности. Наредне примере само ћу навести, будући да ми није циљ да дам њихову детаљну анализу. Према Конеском (1967: 502–506), могући су следећи облици: *има написано*, *имам написано*, *сум имал написано*, *биде сум имал написано*, *бе имал написано*, *бе имам написано*, *бе сум имал написано*, *би (сум) имал написано*. Како, међутим, тврди Усковиќа (2003: 208), најчешћи облици глагола *има* јесу презент и просто прошло време (дакле, *имам написано*, *имаше написано*), док су неке од парадигми које наводи Конески (нпр. *бе сум имал написано*,

⁹ Напомена да у овом језику императивни форма III-а не постоји, дакле није прихватљива конструкција попут **Имајте све написано!* У другим словенским језицима који поседују више граматикализованих III-а среће се и императив. На пример, у пољском језику је потпуно уобичајена реченица попут *Siedząc w fotelu miej rękę zapiętą* 'Док седите, нојас треба да буде везан'.

би (су) имал најбољемо) најпросто форме могуће у теорији.¹⁰ Вељковска (1998: 51) истиче и то да су неки од облика, попут *беде су(м) имал најбољемо* и *ке имал најбољемо*, тачкофни псеудокласични.

3.2. Синтаксичка обележја

Као што смо видели, ПП у српском не конституише глаголску парадигму већ постоји као синтаксичка категорија. Из тога следи да је облик ППП-а подређен именској групи и са њом се обавезно слаже у роду, броју и падежу. Ево неколико примера: *полиција би имал ухваћеног* (м. р. јд.), *имал све најбољемо* (с. р. јд.), *имало бровдано брочу* (ж. р. јд.), *имал небисаме бримере из брочојом* (м. р. мн.) итд. У случају бројева, такође постоје слагане. На пример: *Трговина на Интернету имал савео имало реласитована 692 клубе*.

Ово је суштинска формална разлика између српског и македонског, будући да је у македонском партицип увек у облику средњег рода јединице, што показује високу граматикализованост дате конструкције, јер партицип ише не функционише као атрибут за именицу у акузативу.

У српском језику, међутим, када је број већи од 5, или када неодређени квантификатор (попут *догоди*, *јуно*, *мало*, *мало* итд.) модификује именицу да би формирао облик акузатива множине, долази до губљења граматичког слагана између именице и ППП-а. Упоредимо примере (26)–(29):

- (26) Имало обрађено 50 случајева.
- (27) До сад имало узорно 78 хектара.
- (28) Под кукурузом имало засејано 40 хектара.
- (29) Већ имам прикупљено доста материјала.

То значи да померање функције ППП-а, који се слагао са именском групом, од атрибутивне до предикативне, добија свој формални израз. Упоредно следеће примере: *написано је 120 сбирки* и **написаних је 120 сбирки*.

Штавише, док је допуна у акузативу углавном обавезна, иако смо видели горе, у случајевима где ППП може семантички да имплицира постојање одређене именице изоставља се таква допуна, иако ово изостављање именице каткад не мора да буде очигледно. Размотримо примере (30) и (31).

- (30) Имал захвално у среду у 13:00.
- (31) Већ имам позвано за вечера.¹¹

¹⁰ У вези са семантичком дистрибуцијом и разликама између ових облика, видети: Friedman 2014: 89–100.

¹¹ Неколико ауторових информација овај пример није сматрало прихватљивом формом.

У примеру (30), може се претпоставити да је изостављена именница *време* (јд. с. р. акуз.). У примеру (31) можемо закључити да је изостављена или имплицирана именница *исходи* (јд. м. р. акуз.), али без обзира на то да ли је у питању јединина или множина, немогуће је реконструисати граматичко спагање између ове именске групе и ППП-а. Из овога јасно проистиче да ППП више није напросто атрибут номиналног комплемента. Можемо укалати и на сваку везе између глагола и ППП-а, а ови примери могу се сматрати знаком парадигматизације и неутрализације ППП-а, односно вишим степеном граматикализације ПП-а.

У вези са реченим, према је посреди семантичко питање, ако претпоставимо негацију, као у примеру *Би овде нештога урадио све ово што је добијемо*, примећујемо да је ППП одговоран за негацију, а не именница.²² У том смислу, можемо уочити блискост семантичких, па чак и граматичких односа између глагола *имати* и ППП-а, што нам указује на то да он није прост атрибут именнице.

4. Семантичка обележја ПП-а

Осим горенаведених граматичких обележја и ограничења за формирање ПП-а, постоје и семантичка ограничења. Овде ћемо само најважније карактеристике проверити.

4.1. Семантика ППП-а

Иако је речено да је услов за деривацију облика ППП-а прелазни глагол свршеног вида, не могу сви прелазни глаголи да се употребе у ПП-у. Остали услови јесу: глагол мора бити телачан; радња мора имати резултат; мора постојати јасна ралика у стању пре и после радње; резултат мора на неки начин утицати на учеснике у радњи. Ови услови објашњавају зашто су наредни примери немогући.

(32) **Имам девојку пољубљену.*

(33) **Имам завољеног момка.*

(34) **Имам поздрављеног професора.*

²² Орешник (Oršević 1994: 48) има слична запажања у вези са глаголом *имати* у словеначком језику. Он истиче да негација у реченици *Škofa nimam povabljenega na kobilu* 'Нисам позвао бискупа на ручак' не потиче од именнице *veš* од ППП-а.

Глаголи *исцудувањем*, *изволењем* и *поздравувањем* нису прикладни за ове структуре, с обзиром на то да представљају радње у којима не постоји јасна разлика између става пре и после вршења радње. Укратко, то су радње које дају резултате без великог значаја за вршиоца.

4.2. Десемантизација семинкопулативног глагола *имати*

Како истичу Хајис и Кутева (Heine, Kuteva 2006: 148), чисто теоријски гледано, ПП еволуира од предикатске посесије. Према њима, промена посесивног значења ка резултативном значењу јесте први корак. Овај корак се остварује, пре свега, десемантизацијом семинкопулативног глагола *имати*. Дакле, кад ПП искључи тумачење предикатске посесије у потпуности, с правом се може рећи да је глагол *имати* постао помоћни глагол како у западним европским језицима тако и у македонском. Што се тиче српског језика, ПП није у потпуности изгубио своје посесивно значење. Упоредно пример (35) и (36):

(35) *Имам написано 100 страна.*

(36) **Имам прочитано 100 страна.*

У примеру (35), последња радња препознатљива је по очигледној промени насталој након вршења радње. У исто време, ова последња имплицира и посесивност. У овом случају, премиса је да 100 страна писаног текста припадају некоме на неки начин као производ радње. Насупрот томе, у примеру (36), иако је резултат радње препознатљива по очигледној промени пре и после вршења радње, конкретна посесивност те последице је немогућа. На нетог разлога, облик ППП-а *прочитано* у реченици *имам што прочитано*, на пример, упућује на конкретан објект који може бити поседован, попут књига или текстова, пре него на вербалне описе.

Ова немогућност је најочигледнија у наредним примерима, који садрже облик ППП-а и који су семантички противуречни појму посесивности, односно посесивном значењу глагола *имати*.

(37) **Имам поједен хлеб.*

(38) **Имам распродале све карте.*

Поједени хлеб више не постоји, тако да се не може ни поседовати. Исто се може приметити у примеру (38) ако су карте распродате, не могу бити у поседу. Ове реченице не допуштају противречност основном посесивном значењу глагола *имати*.¹¹

¹¹ Размотримо овде типичан пример узет из једног спортског чланка: *Пардоним је само 13 идућег месеца лекови*. На први поглед, чини се да је он у супротности са

Stoga, uprkos tome što funkcioniše kao pomoćni glagol u najširem smislu ove reči u PPP-u u srpskom jeziku, kako smo videli gore, glagol *imati* pokazuje nizak stepen desesemantizacije. Hajec i Kuteva (Heine, Kuteva 2006: 143–150) stavljaju srpski na isti stadijum razvoja sa slovenačkim, slovačkim, češkim i poljskim, između ostalih jezika. Nakon pažljivog razmatranja konkretnih primera, međutim, uzimajući u obzir i različite stepene desesemantizacije glagola *haben* u pojedinim navedenim jezicima, ne može se reći da su ovi jezici dostigli isti stadijum. To je očigledno ako uporedimo naredne primere iz poljskog jezika, gde PPi nije potpuno gramatikalizovan i ima rezultativno značenje, kao što je slučaj i u srpskom. Uporediћemo srpske primere (36)–(38) sa odgovarajućim poljskim (39)–(41).

- (39) Mam 100 stron przeczytanych.
 'Прочитао сам 100 страна.'
 (40) Mam chleb zjedzony.
 'Појео сам хлеб.'
 (41) Mam już wykupkie bilety wuzrzedlane.¹¹
 'Продати смо све карте.'

Kako pokazuju ovi primeri, u poljskom jeziku glagol *mieć*, ekvivalentan srpskom *imati*, može se kombinovati sa oblicima PPP-a koji su semantički protinukrećni osnovnom posesivnom značenju glagola *mieć*. Ovakvo kombinovanje u visini stepena desesemantizacije glagola *mieć* u poljskom PPP-u niје u srpskom.

4.3. Semantika gramatičkog subjekta u PPP-u

Kako navodi Хааранек (Havranek 1937: 76), u slučaju PPi-a, lice iskazano u sadašnjem vremenu glagola *haben* ne mora да буде nužno isto kao i фактички агенс.

- (42) Neman polovica niјedan istit.
 (43) Imam to sve zapsano.

U slučaju (42), uz pomoć vanjezićkog konteksta, može se smatrati да је gramatički subjekat rečenice identičan фактичком агенсу. Међутим, особа која је белажила u примеру (43) не мора nužno бити gramatički прво

значењем глагола *imati*, али треба приметити да ове реченице не упућују на фактички губитак лопте, већ на број случајева када је лопта итубљена. Пуна реченица гласи: *Парлиман је имао 13 итубљених лопти, 10 слободних бацања и 14 фаулова.*

¹¹ Овај пример је преузет од Штајбера (Stieber 2005: 245).

лице јединине. Сценарио где би неко други бележио за прво лице јединине и оставио то као последњу (коју прво лице јединине може да употреби) не би био немогућ. Другим речима, граматички субјекат реченице указује на особу заинтересовану за радњу или њен резултат. И. Грицкат (Griekat 1961: 75) даје као пример реченицу *imam lažu sábrěmьnu* и истиче да се њом истиче интерес граматичког субјекта реченице са глаголом *imatiь*. Из овог разлога граматички субјекат ове конструкције искључиво је живо, а типично, људско биће.

Ова појава наликује значењу које се преноси такозваним посесивним дативом. Занимљива је чињеница да у западнословенским језицима и словеначком, где је посесивни датив мање у употреби него у српском језику, глагол *habeo* и ПП чешиће се употребљавати. У српском, напротив, док се датив често користи, употреба ПП-а, како смо видели горе, ограничена је. Чини се да ово није случајност. Упоредићемо примере на српском (44-аб) и на полском (45-аб).

(44-а) Саг ми је покварен. (с дативом)

(44-б) Саг *imam* покварен. (с глаголом *imatiь*)

(45-а)* *Zegar mi jest zeruьu*. (с дативом)

(45-б) *Zegar mam zeruьu*. (с глаголом *mieь*)

Другим речима, у неком смислу то су две различите реализације заинтересованог лица, односно ванске посесије.¹²

На крају вреди напоменути да у језицима у којима је ПП високо граматикализован постоји подударње између граматичког субјекта и улоге агенса. У македонском примеру *Го емам књижичко* 'Записао сам то', субјекат глагола *ема* недвосмислено се тумачи као агенс. Док је додатно тумачење поседника као агенса у ширем смислу значајан корак ка граматикализацији посматране појаве, претходна анализа показује да српски – бар у књижевном језику – још није достигао тај степен развоја.

3. *Ареално-дијалектна имплементација српског ПП-а*

Како смо већ помињали у овом чланку, ПП се појављује у европским језицима као граматичка категорија. Хаепелмат (Haepelmath 2000) сматра ПП за једну од 12 најважнијих особина просечног стандардног европског језика

¹² О појму ванске посесије видети Payne & Barshi 1998.

(Standard Average European) kojima se formira tzv. evropski jezički savez, u kome samo ještro zauzimaju nemački i francuski (Haspelmath 2001: 150-4). Ovi jezici imaju visoko gramatikalizovan PPP kao perifrastičnu formu a nema semantika varira od jezika do jezika, ali ne označava rezultativu, za razliku od srpskog jezika. Prema Hajneu i Kulevoj (2006), srpski jezik, kao i drugi slovenski jezici, zauzima periferno mesto u evropskom jezičkom savezu i, kako smo videli gore, nema ni visoko gramatikalizovan PPP.

Međutim, kao što ističu Lindstedt (Lindstedt 2000: 233), Mladenov i Đurđanov (2008: 182) i drugi, PPP se može smatrati za jedan od balkanizama, raširen u novogrčkom, albanskom, arumujskom, nekim bugarskim dijalektima i u makedonskom. Visoka gramatikalizovanost PPP-a u tim jezicima se objašnjava jezičkim kontaktom u anšejezničnim sredinama, naročito pod uticajem balkano-romanskog jezika, kao što je slučaj s makedonskim, ili zbog jezičkog kontakta sa grčkim, kao se vidi na materijalu traškičkog dijalekta bugarskog jezika.

Kada bismo pogled na arealnu distribuciju PPP-a u slovenskim jezicima, PPP jeste razvijen gde god postoji ili je postojao tesav jezički kontakt i kolektivna bilingvializam s jezikom koji poseduje PPP kao morfološku kategoriju. Iako stepen gramatikalizovanosti varira od jezika do jezika, nije nikakvo čudo što je na makedonskom jezičkom području najviše gramatikalizovan PPP u dijalektima gde se govori i arumujski jezik (Kovčević 1967; Golčb 1984). Isto važi za rešja i o kašupskom, itumroem slovincem i polabskom jeziku koji su nekada imali kontakt s književnim nemačkim jezikom kao jezikom administracije, ali i sa lokalnim dijalektima nisko-nemačkog dijalekta koji takođe poseduju visoko gramatikalizovan PPP (Nauvák 1937; Vaillant 1966: 88). Slično o tome, gradišćanski hrvatski jezik u Austriji, koji se nalazi u stalnom kontaktu s nemačkim jezikom, izgleda, ima više gramatikalizovan PPP nego hrvatski književni jezik, sudeći po formama PPP-a koje je naveo Neeekłowski (Neeekłowski 1978: 44).¹⁶ Možda bi se češća upotreba PPP-a u zapadnoslovenskim jezicima i slovincem mogla objasniti jezičkim kontaktom sa nemačkim, mada se semantička sfera nemačkog PPP-a i PPP-a tih jezika ne podudara.

Na gore rečenoga, šta predstavlja situacija srpskog jezika za arealno-tipološko istraživanje? Koliko nam je poznato, u srpskom jezičkom području nema dijalekta koji poseduje visoko gramatikalizovan PPP, čak ni u balkaniziranim govorima, osim goranskog dijalekta koji je, takvoje reče-

---

¹⁶ Prema Neeekłowskiu, u tom jeziku mogu se naći primeri poput *imam ušćikno* 'Nosim nešto na sebi.'

no, prelativni govor srpskog i makedonskog jezika i ima tesan jezički kontakt sa albanskim. U drugom delu Srbije, srpski jezik jeste imao kontakt s nemačkim, recimo u Vojuvodini, gde su postojale nemačke kolonije i upotrebljavao se nemački jezik. Ali, koliko nam je poznato, nije bilo jake germanizacije ni kolektivnog bilingvizma s nemačkim. Sem toga, istorijski gledano, najedini romanski jezik nije imao presudni uticaj na strukturu srpskog jezika.

Kao što sam pokazao na drugom mestu, bugarski jezik, osim trakijskih govora, pokazuje sličnost u ovom pogledu – PPP u tom jeziku gramatikalizovan je svedsko koliko je i u srpskom jeziku (a. Nomaši 2015). Sličnost obaju jezika moжда dolazi od odsustva direktnog uticaja jezika koji imaju PPP – nemačkog i romanskih jezika.

Dakle, sudећи по ареалној дистрибуцији PPP-a у Европи и на Балкану, srpski jezik занета знатна периферију обaju jezičkih saveza, што показују и друге особине.

6. Закључак

U ovom radu pokušao sam da dam pregled osnovnih gramatičkih i semantičkih obeležaja PPP-a u savremenom srpskom jeziku. Rezultati prikazani u radu svedoče da PPP u srpskom jeziku ima rezultativno značenje sa jakim orijentacijom ka posesivnosti i da nije visoko razvijen gramatički i semantički, nako postoje neke tipične pojave i moжда тенденције gramatikalizacije, koje se uočavaju na ranim stadiјumima gramatikalizacije PPP-a u drugim jezicima. Arealno-tipološki gledano, srpski jezik se odlikuje niskom gramatikalizovanosti PPP-a u poređenju sa drugim slavenskim jezicima (osim sa bugarskim), ali ovo nije nikakvo čudo jer je srpski periferni jezik (zapadno)evropskog jezičkog saveza i takođe periferni jezik balkanskog jezičkog saveza. Dakle, u srpskom jeziku sadašnje стање gramatikalizovanosti PPP-a moжда да буде unutrašnja процес развоја те конструкције, али не под uticajem drugih jezika koji poseduju PPP kao visoko razvijenu gramatičku kategoriju.

Ostaje, meђutim, neјасно: 1. да је ли PPP у процесу gramatikalizacije, 2. kada i где је тај процес започет, 3. ako је PPP занета у току gramatikalizacije, шта је разлог или покретачка снага да се развије PPP. Наш будући задаци јесу управо детаљније проучавање ових питања.

Bybee, Joan, Revere Perkins and William Pagliuca (1994). *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Friedman, Victor (1976). 'Dialectal Synchrony and Diachronic Syntax: The Macedonian Perfect', *Chicago Linguistic Society*, 96–104.

Friedman, Victor (2014). *The Grammatical Categories of the Macedonian Indicative*. Columbus: Slavica.

Golq, Zbigniew (1984). *The Arumanian Dialect of Krusovo in SR Macedonia SFR Yugoslavia*. Skopje: MANU.

Grickat, Irena (1961). 'Razvoj značenja glagola *imati*', *Radovi AN NRBIH* 18, 67–81.

Havránek, Bohuslav (1931). *Genera verbi v slovanských jazycích II*. Prague: Náklad Královské české společnosti nauk.

Haspelmath, Martin (2001). 'The European Linguistic Area'. In: Haspelmath, Martin (ed.) *Language Typology and Language Universals/Sprachtypologie und Sprachliche Universalien/La Typologie des Langues et les Universaux Linguistiques*, Volume 2: An International Handbook/Ein Internationales Handbuch/Manuel International, Berlin, Mouton de Gruyter, 1492–1509.

Heine, Bernd and Tania Kateva (2006). *The Changing Languages of Europe*. Oxford: Oxford University Press.

Išačenko, Alexander V. (1976). *Opera Selecta*. München: Fink Verlag.

Lindstedt, Jouko (2000). 'Linguistic Balkanization: Contact-Induced Change by Mutual Reinforcement'. In: Gilbers, Dicky, John Neffonne and Jos Schaecken (eds.), *Languages in Contact*. Amsterdam: Rodopi.

Lunt, Horace (2001). *Old Church Slavonic Grammar*. 7th edn. Berlin: Mouton de Gruyter.

Marešić, Torno (1963). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. 3rd edn, Zagreb: Matica hrvatska.

Nomachi, Motoki (2015). 'Possessive Constructions in the South Slavic Languages: Some Implications for Areal Typology', *Balkanistica* 28, 337–360.

Nedjalkov, Vladimir (2001). 'Resultative constructions'. In: Haspelmath, Martin (ed.) *Language Typology and Language Universals/Sprachtypologie und Sprachliche Universalien/La Typologie des Langues et les Universaux Linguistiques*, Volume 2: An International Handbook/Ein Internationales Handbuch/Manuel International, Berlin: Mouton de Gruyter, 928–940.

Nedjalkov, Vladimir and Sergej Jasontov (1988). 'The typology of resultative constructions'. In: Nedjalkov, Vladimir (ed.), *Typology of Resultative Constructions*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Newekłowski, Gerhard (1978). *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Orelnik, Janez (1994). *Slovenski glagolki vid in univerzalna slovnica*. Ljubljana: SAZU.

Pauliny, Eugen (1949). *Slovenské časovanie*. Bratislava: Štátne nakl.

Siewierska, Anna (1984). *The Passive: a Comparative Linguistic Analysis*. London: Croom Helm.

Stieber, Zdzisław (2005). *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Warszawa, Wydawnictwo naukowe PWN.

Vaillant, André (1966). *Grammaire comparée des langues slaves III*. Paris : Librairie C. Klincksieck.

*

Белић, Александар (2000). *О различитим значењима савременог језика*. Београд, Завод за уџбенике.

Великовска, Снежана (1998). *Истраживање на резултативностима на македонској стандардној језику*. Скопје: Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Горџан-Према, Даринка (1971). *Акцентивне значења без предлога у српскохрватском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ.

Иваченко, Александр В. (1960). *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словарем. Морфология II*. Братислава: Издательство словацкой академии наук.

Конески, Блаже (1965). *Историја на македонскиот језик*. Скопје: Кочо Рацин.

Конески, Блаже (1967). *Грамотика на македонскиот литературен језик*. Скопје: Култура.

Маслов, Юрий С. (1981). *Грамматика болгарского языка*. Москва: Высшая школа.

Младенов, Максим (2008). *Диалектологија Балканистика Етимологијата*. Софија: Универзитетско издательство „Св. Климент Охридски“.

Младеновић, Радивоје (2001). 'Говор шарпланинске жупе Гора', In, *Српски дијалектолошки зборник XLIII*, Београд: Институт за српски језик, 1–606.

Ницолова, Руселина (2010). *Българска граматика. Морфологија*, Софија: Универзитетско издательство Св. Климент Охридски.

Папер, Предраг и др. (2005). *Синтакса савременог српског језика: простија реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

- Ташањић, Срето (2005). *Синтаксичке њеме*, Београд: Београдска књига.
- Ташањић, Срето (2014). *Синтакса пасива у савременом српском језику*. Београд: Београдска књига.
- Тополњанска, Зуљана (1998). *Македонскије дијалекти во Егејска Македонија*, књига прва, Синтакса 1. дел. Скопје: МАНУ.